

مناسبات اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان

۳۳۴۷

۴۸۰

اول

پنجشنبه ۵ خرداد

۱۴۰۰

نویسنده: محمود سامانی

www.ketab.ir

شهرت ملی موزم و فرسای اسلامی

مناسبات اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان

سید محمود سامانی

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام
- سرویواستار: محمدباقر انصاری
- ویراستار: علیرضا سالوند
- چاپ: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- چاپ اول: تابستان ۱۳۹۳
- شمارگان: ۱۴۰۰
- قیمت: ۵۰۰۰ تومان
- عنوان: ۲۸۶؛ صص: ۴۷۱

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
 نشانی: قم، خیابان شهداء (صفائی)، کوچه امام، پلاک ۴۲
 تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳؛ ص.ب: ۷۱۸۵۰۰۰۵۸؛ پستی: ۳۷۱۵۶-۱۶۴۳۹
 مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهداء، تلفن و دورنگار ۷۸۳۲۸۱۴
 ۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب دانش، تهران، اساز فروزنده
 طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴
 وب سایت: www.pub.isca.ac.ir؛ پست الکترونیک: namini@isca.ac.ir

سرشناسه: سامانی، سید محمود، ۱۳۴۴ -
 عنوان و نام پدیدآور: مناسبات اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان / سید محمود سامانی؛ تهیه پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام
 مشخصات نشر: قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۳
 مشخصات ظاهری: ۴۸۰ ص
 شابک: 978-600-195-158-9
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۴۳۱]-۱۶۶۲، همچنین به صورت زیرنویس
 یادداشت: نمایه
 موضوع: ایرانیان و چهارده معصوم *
 موضوع: شیعه - ایران - تاریخ
 موضوع: شیعه - تاریخ
 شناسه افزوده: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام
 رده بندی کنگره: BP ۲۳۹/س ۱۸م ۱۳۹۳
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۵۳۰۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۹۱۸۷۸

فهرست مطالب

۱۳	سخنی با خواننده
۱۷	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۲۳	۱. تبیین موضوع و پرسش‌های تحقیق
۲۵	۲. پیشینه تحقیق
۲۷	۳. بررسی منابع
۲۸	الف) منابع
۳۳	ب. تحقیقات
۳۳	۴. محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق
۳۵	۵. مفاهیم
۳۵	الف. اهل بیت علیهم السلام
۴۱	ب) ایران و ایرانیان
۴۱	ب. ۱. ایران
۴۶	۲. ایرانیان
۴۹	ج) موالی
۵۰	د) عجم

۵۱	 (ه) حمراء
۵۳	 (و) اسواران
۵۵	 (ز) ابتای
۵۵	 (ح) قُرس (فارس)
۵۶	 (ط) مناسبات (تعامل)

فصل دوم: مناسبات پیامبر صلی الله علیه و آله و ایرانیان

۵۷	 مقدمه
۶۱	 (الف) ایرانیان در قرآن کریم
۶۹	 (ب) مناسبات رسول خدا با ایرانیان
۷۰	 ۱. یاران ایرانی پیامبر صلی الله علیه و آله
۷۰	 ۱.۱. سلمان فارسی
۷۲	 ۱.۲. دیگر ایرانیان مسلمان در مدینه
۷۶	 ۲. پیامبر صلی الله علیه و آله و خسرو پرویز
۷۷	 ۳.۱. پیامبر صلی الله علیه و آله و ایرانیان مقیم یمن
۸۱	 ۴.۱. پیامبر صلی الله علیه و آله و ایرانیان ساکن بحرین
۸۴	 (ج) ایرانیان در آینه کلام پیامبر صلی الله علیه و آله

فصل سوم: راه‌های آشنایی ایرانیان با اهل بیت علیهم السلام

۸۹	 ۱. حضور اهل بیت علیهم السلام در میان ایرانیان
۱۱۰	 ۲. تلاش اهل بیت علیهم السلام در شناساندن خود
۱۱۵	 ۳. نقش شعراء در شناساندن اهل بیت علیهم السلام
۱۱۷	 ۴. مهاجرت سادات علوی به ایران

۱۲۵	۵. حضور صحابه متمایل به اهل بیت علیهم السلام در میان ایرانیان
۱۲۷	الف) سلمان فارسی
۱۳۰	ب) عمار یاسر
۱۳۲	ج) حذیفه بن یمان
۱۳۶	د) عبدالله بن بدیل بن ورقاء خزاعی
۱۳۹	ه) کارگزاران امام علی علیه السلام در ایران
۱۴۰	۶. مبلغان اعزامی از سوی امامان علیهم السلام
۱۴۱	۷. اهل بیت علیهم السلام و جذب بردگان، موالی و اسرا
۱۴۴	۸. محبوبیت اهل بیت علیهم السلام
۱۴۶	۹. مظلومیت علویان
۱۴۷	۱۰. سکونت قبایل عرب هواخواه اهل بیت علیهم السلام در ایران
۱۵۱	۱۱. عدالتخواهی اهل بیت علیهم السلام
۱۶۷	۱۲. قیام‌های شیعی
۱۶۷	الف) قیام امام حسین علیه السلام
۱۶۹	ب) قیام مختار
۱۷۱	ج) دیگر قیام‌ها
۱۷۳	۱۳. ازدواج اهل بیت علیهم السلام با زنان ایرانی تبار
۱۷۶	۱۴. دیگر علل آشنایی
۱۷۷	۱۵. موانع آشنایی

فصل چهارم: پراکندگی جغرافیایی پیروان ایرانی اهل بیت علیهم السلام

۱۸۱	مقدمه
۱۸۲	الف) اوضاع دینی و مذهبی ایران در عصر ائمه علیهم السلام

- ۱۸۲ ۱. زرتشتی
- ۱۸۴ ۲. یهود
- ۱۸۴ ۳. مسیحیت
- ۱۸۵ ۴. آئین بودا
- ۱۸۵ ۵. اسلام
- ۱۸۷ ب) مذهب‌های رایج در ایران در عصر ائمه علیهم السلام
- ۱۸۷ ۱. خوارج
- ۱۸۸ ۲. شیعه
- ۱۸۸ ۱. ۱. ۱. کسانیه
- ۱۹۰ ۲. ۲. زیدیه
- ۱۹۱ ۳. ۲. اسماعیلیه
- ۱۹۲ ۴. ۲. شیعه اثنی عشری (امامیه)
- ۱۹۷ ج) سکونتگاه‌های ایرانیان طرفدار اهل بیت علیهم السلام
- ۱۹۸ ۱. ۱. عراق
- ۱۹۹ ۱. ۱. کوفه
- ۲۰۲ ۲. ۱. بغداد
- ۲۰۵ ۱. ۲. جبال (جبل)
- ۲۰۸ ۱. ۲. قم
- ۲۱۳ ۲. ۲. کاشان
- ۲۱۵ ۳. ۲. تفرش (طبرس)
- ۲۱۶ ۴. ۲. آوه
- ۲۱۸ ۵. ۲. ری
- ۲۲۳ ۶. ۲. همدان

۲۲۴	۲-۷. قزوین
۲۲۶	۲-۸. دینور
۲۲۷	۲-۹. کرمانشاهان (قرمیسین)
۲۲۸	۲-۱۰. اصفهان
۲۲۹	۳. آذربایجان
۲۳۰	۴. جرجان
۲۳۱	۵. اهواز
۲۳۳	۶. شرق و جنوب شرقی ایران
۲۳۴	۷. غور
۲۳۶	۹. خراسان
۲۴۳	۹-۱. نیشابور
۲۴۵	۹-۲. بلخ
۲۴۶	۹-۳. بهق
۲۴۷	۹-۴. مرو
۲۴۹	۹-۵. سمرقند و کش

فصل پنجم: مناسبات امام علی علیه السلام و ایرانیان

۲۵۱	۱. ورود اسلام به ایران
۲۵۵	۲. میزان رابطه اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان
۲۶۱	الف) چگونگی اداره ایران
۲۶۲	۱. سازمان اداری عرب
۲۶۳	۲. تقسیمات اداری
۲۶۶	مأمور مالیه

- ۲۶۶ قاضی
- ۲۶۷ ب) سیاست کشورداری امیر مؤمنان علیه السلام
- ۲۶۹ ۱. تعامل امام علی علیه السلام با ایرانیان
- ۲۷۴ ۲. حضور ایرانیان در نبردهای عصر امام علی علیه السلام
- ۲۷۷ ۳. یاران ایرانی امام علی علیه السلام
- ۲۸۰ ۴. شورش برخی ایرانیان
- ۲۸۲ ۵. بیعت ایرانیان با امیر مؤمنان علیه السلام
- ۲۸۲ ۵-۱. بیعت ایرانیان ساکن عراق
- ۲۸۳ ۵-۱-۱. بیعت ایرانیان مقیم کوفه
- ۲۸۵ ۵-۱-۲. بصره
- ۲۸۷ ۵-۱-۳. مدائن
- ۲۹۲ ۵-۱-۴. انبار
- ۲۹۳ ۵-۲. بیعت ایرانیان منطقه «جبل»
- ۲۹۶ ۵-۲-۱. ری و قزوین
- ۲۹۸ ۵-۲-۲. ماهان (دینور و نهاوند)
- ۲۹۸ ۵-۲-۳. کرمانشاه (قرمیسین)
- ۲۹۸ ۵-۲-۴. اصفهان
- ۳۰۰ ۵-۳. بیعت مردم شمال غرب ایران
- ۳۰۶ ۵-۴. فارس و کرمان
- ۳۰۸ ۵-۴-۱. استخر (اصطخر)
- ۳۰۹ ۵-۴-۲. اردشیر خَرّه
- ۳۱۱ ۵-۵. اهواز
- ۳۱۲ ۵-۶. بحرین و عمان

۳۱۵	 ۵-۷ خراسان
۳۲۰	 ۵-۸ سیستان
۳۲۱	 ۵-۹ غور
۳۲۲	 ۶- فهرست کارگزاران امام علی علیه السلام بر ایرانیان

فصل ششم: مناسبات حسنین علیه السلام با ایرانیان

۳۲۷	 الف) مناسبات امام حسن علیه السلام با ایرانیان
۳۳۱	 واکنش ایرانیان نسبت به سب علی علیه السلام
۳۳۴	 ب) مناسبات امام حسین علیه السلام
۳۳۷	 واکنش ایرانیان نسبت به شهادت امام حسین علیه السلام

فصل هفتم: مناسبات امام سجاد علیه السلام تا امام کاظم علیه السلام با ایرانیان

۳۳۹	 الف) مناسبات امام سجاد علیه السلام
۳۴۵	 ب) مناسبات امام باقر علیه السلام
۳۴۸	 ج) مناسبات امام صادق علیه السلام
۳۴۹	 اوضاع سیاسی عصر امام
۳۵۲	 یاران ایرانی امام صادق علیه السلام
۳۵۵	 چگونگی ارتباط امام صادق علیه السلام با ایرانیان
۳۵۵	 سازمان وکالت
۳۵۹	 امام صادق علیه السلام و ابوسلمه خلال
۳۶۰	 امام صادق علیه السلام و ابو مسلم خراسانی
۳۶۲	 ت) مناسبات امام موسی بن جعفر علیه السلام
۳۶۶	 برمکیان ایرانی و امام کاظم علیه السلام
۳۷۰	 اصحاب و یاران ایرانی امام کاظم علیه السلام

فصل هشتم: مناسبات امام رضا علیه السلام با ایرانیان

۳۷۴	 نقش ایرانیان در ولایتعهدی امام رضا علیه السلام
۳۸۳	 بیعت ایرانیان با امام رضا علیه السلام
۳۸۵	 امام رضا علیه السلام و طاهریان
۳۸۸	 مناسبات امام با دیگر ایرانیان
۳۸۹	 اصحاب و یاران ایرانی امام
۳۹۱	 پیام شهادت امام در ایران

فصل نهم: مناسبات ابنای الرضا علیهم السلام با ایرانیان

۳۹۳	 الف) مناسبات امام جواد علیه السلام
۴۰۱	 ب) مناسبات امام هادی علیه السلام
۴۰۳	 ۱. مناسبات امام هادی با ایرانیان در مدینه
۴۰۴	 ۲. مناسبات امام با ایرانیان در سامرا
۴۰۸	 ۳. کارگزاران و یاران ایرانی امام هادی علیه السلام
۴۰۹	 ج) مناسبات امام حسن عسکری علیه السلام و ایرانیان

فصل دهم: مناسبات امام عصر علیه السلام با ایرانیان

۴۲۵	 نتیجه
۴۳۱	 کتابنامه
۴۶۳	 نمایه

سخنی با خواننده

رسول خدا ﷺ و اهل بیت گرامی او همواره مورد توجه و احترام مسلمانان بوده، نزد پیروان خود، جایگاه ویژه‌ای دارند و به سفارش خداوند حکیم، در رفتار، کردار و گفتار الگوی مسلمانان و شیعیان هستند.

مردم ایران هم اکنون پیرو مکتب و مذهب اهل بیت ﷺ هستند. اسلام در آغاز در شکل و محتوایی متفاوت و حتی کاملاً متضاد با مکتب و مذهب اهل بیت ﷺ و همسو با خواسته قریش به ایرانیان خسته از دین زرتشتی و جامعه به شدت طبقاتی سیاسی عرضه شد و دستگاه خلافت اموی و عباسی طی چند قرن، اسلام قریشی را تبلیغ و ترویج کرد؛ ولی دیری نپایید که ایرانیان خردمند و حقیقت‌جو به تدریج و به دلایل گوناگون اسلام قریش را ترک کرده، پیرو مکتب و مذهب اهل بیت ﷺ، یعنی اسلام ناب محمدی شدند و به جای الگوپذیری از دیگران، فرمان خداوند حکیم و قرآن کریم را در الگو قرار دادن رسول خدا ﷺ و اهل بیت گرامی‌اش به گوش جان نشنیدند.

از پربش‌های جدی درباره اینکه ایرانیان مکتب و مذهب اهل بیت ﷺ را برگزیدند - پرسشی که جان هر انسان کنجکاو و از جمله ایرانیان خوش ذوق را تحریک می‌کند - این است که رابطه ایرانیان با اهل بیت و به ویژه با ائمه ﷺ، در دوره حیات و حضور آنان به چه میزان و چگونه بوده است و آنان با وجود

تبلیغات همه جانبه اسلام قریبیشی دستگاه حکومت اموی و عباسی، چرا و چگونه به سمت اسلام ناب محمدی گرایش یافتند و از چه راه‌هایی بر آن دست یازیدند؟ کدام مناطق ایران چرا و چگونه زودتر به مذهب اهل بیت علیهم السلام گرویدند چرا ایرانیان از میان فرقه‌ها و مذهب‌های متعدد اسلامی و به‌ویژه با وجود مذهب رسمی دستگاه حکومتی و تبلیغ پیوسته آن، به مذهب و مکتب اهل بیت علیهم السلام، معتقد شدند و این چگونه رخ داد؟

پژوهشگران پرتلاش ایرانی و خارجی سال‌ها کوشیده‌اند تا از راز و رمز چرایی و چگونگی ورود مذهب شیعه به ایران و به‌ویژه گرایش ایرانیان به این مذهب و مکتب علیهم السلام و مرد فرقه‌ها و مذهب‌های متعدد اسلامی در این منطقه و رابطه دوجانبه آنان با اهل بیت علیهم السلام، به‌ویژه در عصر حضور ائمه علیهم السلام پرده بردارند و در این خصوص آثار ارزشمندی آفریده‌اند. با این حال هنوز کام تشنه جویندگان حقیقت سیراب نشده و روح حقیقت‌جویی آنان آرام نگرفته است. بی‌تردید پاسخ به این پرسش‌ها و رمزگشایی از این اذهان کار آسانی نبوده و نخواهد بود؛ اما به حکم «آب دریا جملگی نتوان کشید، هر با قدر تشنگی باید چشید»، هر جوینده حقیقت باید تمام توان و مهارت خود را در کشف و یافتن حقیقت به کار گیرد.

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام، به منظور پاسخگویی علمی، روشمند، مستند و منطقی به این پرسش‌ها و پرسش‌های مشابه، پروژه‌ای را طراحی کرد و به همت یکی از پژوهشگران گرانقدر خود به اجرا گذاشت تا حقیقت را به جویندگان آن بنمایاند. امید است در دستیابی به این هدف موفق شده باشد.

بدیهی است انتقال پایتخت اسلام به همت والای امیرمؤمنان علیه السلام از مدینه به کوفه در نزدیکی پایتخت قدیم ایران، حضور فرزندان و یارانشان در این منطقه و

دیگر مناطق ایران، ظلم و ستم مضاعف و پیوسته امویان و عباسیان نسبت به علویان و ایرانیان، حضور امام رضا علیه السلام در ایران و ... بستر مناسب را برای آشنایی ایرانیان با اهل بیت علیهم السلام فراهم کرد.

از سوی دیگر، هم اهل بیت علیهم السلام و هم ایرانیان از ستم حکومت اموی و عباسی رنج می بردند و درد مشترک و منافع مشترک نیز می توانست آن دو را به هم نزدیک کند. در همین راستا مهاجرت مکرر سادات علوی از مناطق مرکزی قلمرو اسلام به مناطقی از ایران و استقبال ایرانیان از آنان و اقامت آنان در میان این قوم، راهی برای ارتباط و آشنایی بیشتر بود. نیز روح خردگرا، کنجکاو و تشنه علم ایرانیان، به ویژه توده محروم از علم در عصر ساسانی و وجود منبع علوم، به ویژه علوم عقلی نزد اهل بیت علیهم السلام می توانست سبب نزدیکی آن دو به هم باشد، به ویژه اسلامی که دستگاه حکومتی عرضه می کرد، بیشتر بر تقل تکیه داشت و اکتفا به علوم فنی، روح تشنه ایرانیان را به طور کامل سیراب نمی کرد. چه بسا تبلیغات فراوان و پررنگ امامان اموی و عباسی علیه اهل بیت علیهم السلام، در ایران نتیجه معکوس داده باشد و روح کنجکاو آنان را برای شناخت اهل بیت علیهم السلام، بیشتر برانگیخته باشد.

پژوهش پیش رو در حد توان، فرصت و بضاعت علمی خرد که شیده است تا از چرایی و چگونگی مناسبات ایرانیان با اهل بیت علیهم السلام، در ساطع زمانی گوناگون عصر ائمه علیهم السلام و در مناطق مختلف ایران پرده بردارد و از پراکندگی جغرافیایی علاقه مندان به ائمه علیهم السلام و فرایند رویه رشد روابط آنان از زمان پیامبر صلی الله علیه و آله تا پایان دوره حیات و حضور ائمه علیهم السلام، موانع جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی این ارتباط و زمینه ها و عوامل مساعد این رابطه سخن بگوید و البته تا حدی این آرزو را بر آورده است؛ هر چند تا پایان این راه هنوز راه درازی مانده است.

در پایان لازم است از اعضای شورای محترم علمی پژوهشکده آقایان محمدجواد صاحبی، دکتر نعمت‌الله صفری، دکتر محمدحسین فلاح‌زاده، جناب آقای مصطفی صادقی، علیرضا شالباف مدیر محترم پیشین دفتر پژوهش، حجت الاسلام والمسلمین نورمحمدی مدیر محترم فعلی دفتر پژوهش، جناب حجت الاسلام والمسلمین حمیدرضا مطهری مدیر محترم گروه سیره اهل بیت (ع)، و به‌ویژه از جناب آقای سید محمود سامانی که اجرای پروژه را عهده‌دار بوده‌اند و از آقای دکتر سیدعلیرضا واسعی مدیر پیشین پژوهشکده که طراحی و تصویب این پروژه در زمان مدیریت ایشان بوده، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم. از پژوهشگران فرهیخته به‌ویژه تاریخ‌پژوهان گرانمایه و خوانندگان محترم تقاضای اکید دارم با الهام از نظر آنها و نکته‌سنجی‌های خود، این پژوهشکده را در رفع کاستی‌های این اثر و آثار دیگر یاری کنند.

دکتر محمد‌الله اکبری

مدیر پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت (ع)

مقدمه

ورود اسلام به ایران آغازگر دوره‌ای نوین در این سرزمین بود. از عوامل مؤثر در اسلام‌پذیری ایرانیان نخست جذاییت تعالیم حیات‌بخش اسلام و نیز ارتباط نزدیک و همسایگی مردم ایران با عرب مسلمان بود. بیشتر ایرانیان نخستین آشنایی خود با آیین اسلام را از طریق کارگزاران خلفا، به‌ویژه خلفای اموی و عباسی یافتند و ورود اسلام به ایران شکر غیر شیعی داشت. با وجود این برخی از ایرانیان به طرق مختلف با مذهب شیعه و اهل بیت علیهم‌السلام آشنایی یافته، به تشیع امامی از گونه اعتقادی آن روی آوردند؛ از این‌رو طبع بود که مناسباتی میان ائمه اطهار علیهم‌السلام و پیروان ایشان در ایران برقرار شود.

البته مناسبات اهل بیت علیهم‌السلام با ایرانیان چنان‌که برخی تصور می‌کنند، به سبب موانعی گسترده نبود؛ شرایط زمانی خاص بیشتر اهل بیت علیهم‌السلام، روابط تنگاتنگ آنان با ایرانیان را ایجاد نمی‌کرد. با وجود این، اصل وجود مناسباتی میان آنان مسلم است؛ هر چند در منابع، اطلاعات مربوط به این موضوع انعکاس چندانی نداشته است. محدودیت‌های سیاسی و تحت کنترل قرار دادن فعالیت‌های امامان از سوی دستگاه خلافت و درپیش گرفتن سیاست تقیه و شیوه‌های پنهانی مبارزه بیشتر امامان - که برای حفظ جان خود و شیعیان صورت می‌گرفت - و نیز طولانی نبودن عمر برخی امامان و مشکلات به‌وجود آمده برای شیعیان در پی

شهادت برخی از ائمه و دوری راه، از عوامل کم شدن روابط و نیز از عوامل عدم نقل اخبار در منابع تاریخی است. در عین حال در برخی منابع، اطلاعات اندکی از روابط با ایرانیان انعکاس یافته است.

از نکات قابل توجه این است که نوع مناسبات امام علی علیه السلام در مقایسه با امامان دیگر فرق می کرد؛ چون آن حضرت به مدت چهار سال و نه ماه (۳۵-۴۰ق) در رأس حکومت قرار داشت و به یک معنا با تمام ایرانیان - اگر چه غیرمستقیم - در ارتباط بود و کارگزاران امام در اقصی نقاط ایران حضور داشتند.

مناسبات بقا علیه السلام از طرق گوناگون صورت می گرفت و بسته به شرایط تغییر می کرد. عصر امام نخست، ویژگی خاص خود را داشت. پس از شهادت امام حسین علیه السلام، فرزندش امام جواد علیه السلام روشن تقیه را در پیش گرفت. اتخاذ این سیاست در فضای خفقان و وحشت و ترس که پیش از آن معاویه ایجاد کرده بود و جانشینان او در پیش گرفته بودند، بسیار مأمور کارآمد بود. دیگر امامان نیز این سیاست را دنبال کردند. این امر، زمینه ساز حرکت ملی فرهنگی مهمی شد که از آثار آن، توسعه مذهب شیعه اثنی عشری بود؛ بنابراین طبیعی است که روابط اهل بیت با ایرانیان نوعاً فرهنگی بوده باشد.

از زمان امام صادق علیه السلام به سبب اقدامات امنیتی شدید دستگاه حکومتی بنی عباس در مورد هواداران اهل بیت علیهم السلام امکان مناسبات و ارتباط ایرانیان با امامان با مشکل مواجه شده بود؛ از این رو رابطه شیعیان با ائمه، بیشتر غیرمستقیم، با واسطه و از طریق مکاتبات و سازمان وکالت صورت می گرفت. حکومت ظلم و استبداد برای محدود کردن رابطه امامان و مسلمانان، به حبس، شکنجه و کشتار شیعیان و هواداران ایشان می پرداخت. با این حال، کسی نمی تواند منکر نفوذ گسترده امامان در جهان اسلام آن روز باشد.

افزایش روزافزون شیعیان و انتشار چشمگیر معارف اهل بیت علیهم السلام در نقاط مختلف و در فضای اختناق، بیانگر وجود تشکیلات کارآمد و منسجم و با مدیریتی آگاهانه است؛ تشکیلاتی که در اوج اختناق و موج فزاینده تبلیغاتی دستگاه خلافت، ضمن نگاه داشتن روابط عاطفی و پیوندهای دینی میان خود و شیعیان، آنان را در مرزهای عقیدتی و فکری با وجود نخله‌های گوناگون فکری و کلامی و فرقه‌ها و مذهب‌ها در جامعه بزرگ اسلامی از انحرافات مصون نگه دارد و هویت آن را در این دوران پر تلاطم و سخت تهاجم فکری و فرهنگی حفظ کند.

تحقیق حاضر به دلیل نگاه خاص و دقیق به موضوع و ارائه گزارشی اجمالی از سیر مناسبات پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان می‌تواند برای شیفتگان اهل بیت علیهم السلام و مطالعان شعبی سودمند باشد. در این پژوهش، سعی شده است تصویری در حد بضاعت از مناسبات اهل بیت علیهم السلام با ایرانیان ارائه شود و این پژوهش علی‌رغم کاستی‌هایش در بهای و روی و ورود به بحث‌ها و پژوهش‌های جدید باشد.

مقصود ما از مناسبات، روابط با آن دسته از علما و بزرگان بوده که در ایران که تدریجاً هویت ایرانی پیدا کردند و نیز دیگر ایرانیانی است که در اخواه و شیعه ائمه علیهم السلام بوده‌اند نه تمام ایرانیان؛ زیرا در عصر آنان، علاوه بر آنکه غالب ایرانیان بر مذهب خلفا (اهل سنت) بودند، برخی از ایرانیان مذهب خسارچی و ادیانی چون مجوسی (زرتشتی) داشتند. در این زمان مذهب امامیه در رقابت با مذهب حاکم خلافت و همچنین زبیده، فرصت مناسبی برای رشد و توسعه فراگیر پیدا نکرد که از دلایل آن می‌توان به بی‌بهره‌بودن مکتب اهل بیت علیهم السلام از پشتوانه سیاسی در برابر دو مذهب زیدی و سنی اشاره کرد. رویکرد ائمه علیهم السلام و امامیه به تقیه و انزوای آنان از عرصه سیاسی نیز موجب همراهی گروه‌هایی از مردم با تبلیغ‌کنندگان قیام به سیف شد.

در این نوشتار ملاک توجه به مسئله، ملیت و احساسات نژادپرستی نیست.

اهل بیت علیهم السلام به همه مردم و بلکه جهانیان، با هر ملیتی - از این رو که انسان هستند - نگاه یکسانی داشتند، چنان که آنان جز درباره ایرانیان، از برخی دیگر اقوام و ملت ها نیز به نیکویی یاد کرده اند و احیاناً آنان را ستوده و با شیعیان آن مناطق نیز همانند ایرانیان مناسباتی داشته اند.

مطالب و چارچوب این نوشتار که پس از کساوش بسنار در منابع مختلف فراهم آمد، در ده فصل تنظیم شده است و در نوع خود - دست کم در ساختار و شکل ارائه - کاری نو به شمار می آید:

فصل اول تحت عنوان کلیات به مباحثی همچون تعریف اهل بیت، ایران، ایرانیان، مبانی و اصطلاحات مرتبط با موضوع پرداخته است.

فصل دوم به مناسبات پیامبر صلی الله علیه و آله با ایرانیان اشاره دارد. نخست بحثی از ایرانیان در قرآن ارائه شد و نیز مفسرانی که ذیل برخی آیات، از ایرانیان سخن گفته و این آیات را بر ایشان تطبیق داده اند، آورده شده است. آن گاه به صحابه ایرانی تبار و نفوذ و گسترش اسلام در مناطقی از ایران و یا گرایش برخی ایرانیان به اسلام در زمان رسول خدا پرداخته شده است.

فصل سوم متکفل بحث از راه های آشنایی ایرانیان با اهل بیت علیهم السلام است. از راه های آشنایی می توان به حضور اهل بیت علیهم السلام در میان برخی ایرانیان، تلاش ایشان برای شناساندن حقانیت امامت خود، نقش شعرا در انتقال و انتشار فضایل و بیان مظلومیت ایشان از طریق سرودن اشعار در مناقب و مزائی جانسوز آنان اشاره کرد؛

در فصل چهارم نخست به اوضاع مذهبی ایران در عصر ائمه علیهم السلام اشاره شده و پس از آن به پراکندگی جغرافیایی پیروان ایرانی اهل بیت مانند جبال، خراسان، شمال ایران و برخی جاهای دیگر پرداخته شده است.

فصل پنجم به مناسبات امیر مؤمنان علیه السلام با ایرانیان اختصاص یافته است. در این فصل، ضمن اشاره اجمالی به سازمان اداری عرب، از سیاست کشورداری آن

حضرت سخن گفته شده و نمونه‌هایی از روابط امام با ایرانیان آورده شده است. بیعت ایرانیان از طریق کارگزاران آن حضرت و نوع تعامل ایشان با ایرانیان از دیگر مباحث این فصل است.

فصل ششم به مناسبات حسنین علیه السلام و فصل هفتم به مناسبات امام سجاد تا امام کاظم علیه السلام و فصل هشتم به مناسبات امام رضا علیه السلام اختصاص داده شده است. مناسبات سه امام بعدی که به ابناء الرضا شهرت دارند، فصل نهم نوشتار را تشکیل داده و مناسبات امام دوازدهم نیز فصل پایانی را به خود اختصاص داده است.

بدیهی است آنچه در این فصل‌ها عرضه شده، با توجه به وسع و توان نگارنده بوده و کاملاً مفصل و عمیق مد نظر نبوده است. امید است این اثر با وجود کاستی‌های بسیارش که بشاپیش بدان معترفیم، ضمن جلب رضایت الهی و خشنودی معصومان علیهم السلام، مدام و بیش در آمدی برای تحقیقات گسترده شود.

بر خود لازم می‌دانم از رئیس محترم پژوهشکده تاریخ و سیره، جناب استاد دکتر محمد الله اکبری که با اشراف و پیگیری موجب به ثمر نشستن این اثر شدند، تشکر کنم. نیز از رئیس محترم پیشین پژوهشکده، جناب دکتر سیدعلیرضا واسعی - که این اثر در زمان ریاست ایشان تصویب و پیگیری شد و علی‌رغم طولانی شدن کار پروژه، ایشان با سعه صدر کنار آمدند - قدردانی می‌کنم. از جناب دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی سپاسگزاری ویژه می‌کنم که در جایگاه ناظر پژوهش، راهنمایی‌های ارزنده‌ای داشتند و با دقت و حوصله این اثر را ارزیابی کردند و نکات اساسی و مهمی را یادآور شدند. همچنین از مدیر محترم گروه سیره اهل بیت علیهم السلام جناب دکتر حمیدرضا مطهری سپاس ویژه دارم. نیز از جناب علیرضا شالباغ مدیر پژوهش و دیگر کسانی که به هر طریقی مشوق بوده یا راهنمایی کردند، سپاسگزارم.